

*Подобний О. О.,**доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Міжнародного гуманітарного університету**Пасечник М. Л.,**кандидат юридичних наук,
суддя
Біляївського районного суду Одеської області*

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛІДЧОЇ ТАЄМНИЦІ, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ СТВОРЕННЯМ СЛІДЧО-ОПЕРАТИВНИХ ГРУП

Анотація. Стаття присвячена обґрунтуванню створення слідчо-оперативних груп і їх належної структурної побудови як найбільш дієвого заходу забезпечення слідчої таємниці.

У роботі проаналізовано основні наукові підходи до визначення терміна «організація».

Наголошено, що основним інструментарієм вивчення організацій у рамках теорії організації є теорія систем, оскільки ознаки й властивості будь-якої організації та будь-якої системи, по суті, ідентичні.

Проаналізовано наукові підходи до розуміння поняття забезпечення слідчої діяльності. Обґрунтовано, що таке забезпечення полягає в системі заходів, спрямованих на задоволення потреб слідчої практики, створення належних умов її здійснення з метою вдосконалення та підвищення ефективності цієї діяльності під час вирішення завдань кримінального судочинства.

Обґрунтовано, що дієва організація розслідування та його забезпечення неможливі без належної взаємодії суб'єктів кримінального процесу з боку звинувачення. Запропоновано взаємодію при розслідуванні злочинів розуміти як засновану на законах і підзаконних нормативно-правових актах, узгоджену щодо мети, часу й місця спільну діяльність усіх органів і службових осіб у процесі викриття, розслідування злочинів і запобігання злочинів, що здійснюється завдяки найбільш раціональному поєднанню методів і засобів, притаманних кожному із цих суб'єктів взаємодії.

Констатовано, що положення чинної нормативно-правової бази не відповідає сучасним вимогам організації роботи та структурної побудови слідчо-оперативних груп.

На основі проведеного дослідження запропоновано доповнити інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами й підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням положеннями, які б передбачали влаштування в структурі слідчо-оперативних груп трьох рівнів поінформованості про обставини розслідуваного злочину та конкретні заходи розслідування (рівні доступу до інформації). Ці рівні доступу створюються також для подолання розвідувальної діяльності як засобу протидії досудовому розслідуванню, що здійснюється злочинцями.

Запропоновано сучасну модель організації роботи слідчо-оперативної групи, спрямованої на забезпечення слідчої таємниці шляхом поділу членів групи на три рівні доступу до інформації: 1) штаб слідчо-оперативної групи

(слідчий, у якого знаходиться кримінальне провадження; прокурор-процесуальний керівник; керівник оперативного крила групи; фахівці-аналітики, що складають аналітичну підгрупу штабу); 2) підгрупа з відпрацювання висунутих версій, до складу якої входять слідчі та працівники оперативних підрозділів; 3) придані сили з найменшим ступенем доступу.

Ключові слова: організація досудового розслідування, криміналістичне забезпечення розслідування, слідчо-оперативна група, слідча таємниця.

Постановка проблеми. Виходячи з позицій теорії організації, сам термін «організація» означає пристосування, поєднання, об'єднання чого-небудь або кого-небудь в одне ціле, приведення в струнку систему. У людській діяльності організація – група людей, об'єднаних загальною програмою, загальною метою або завданням. Термін «організація» застосовується у двох значеннях: по-перше, це процес організації як координаційної діяльності людей або груп людей, об'єднаних для досягнення певної мети, розв'язання якого-небудь завдання; по-друге, це форма об'єднання людей і груп (структура, підприємство, організація). Як убачається із цих двох дефініцій, наявне «переплетіння» значень одного терміну з іншим: структура (установа, підприємство, організація) не може існувати без організаційної дії (функції), заснованої на координації всіх частин підприємства (організації) у певній відповідності або порядку. Організаційна форма – це рамка здійснення організаторської діяльності людей. Отже, організація як дія (функція) й організм (структура) одночасно не можуть існувати один без одного. Ці два боки організаторського явища мають назву «організація» [1, с. 9–11].

Основним інструментарієм вивчення організацій у рамках теорії організації є теорія систем, оскільки ознаки й властивості будь-якої організації та будь-якої системи, по суті, ідентичні. До ознак системи зараховують: множинність елементів, єдність головної мети для всіх елементів, наявність зв'язків між ними, цілісність і єдність елементів, структуру й ієрархічність, відносну самостійність, чітко виражене управління. Водночас основними властивостями будь-якої системи прийнято вважати прагнення зберегти свою структуру (засноване на об'єктивному законі організації – законі самозбереження); потребу в управлінні; наявність складної залежності від властивостей елементів підсистем, що до неї входять [1, с. 11].

Передусім доречним буде зупинитися на етимології терміна «забезпечення», що означає надання чи створення матеріальних засобів, постачання чогось у достатній кількості, задоволення певних потреб, створення надійних умов для здійснення чого-небудь, гарантування чогось, захист, охорона кого-небудь, чого-небудь від небезпеки [2, с. 684].

Як слушно підкреслювали В.П. Бахін, О.О. Садченко та В.С. Кузьмічов, забезпечення слідчої діяльності полягає в системі заходів, спрямованих на задоволення потреб слідчої практики, створення належних умов її здійснення з метою вдосконалення та підвищення ефективності цієї діяльності під час вирішення завдань кримінального судочинства [3; 4].

У свою чергу, необхідно підкреслити, що стосовно проблематики слідчої таємниці окремі дослідники водночас із терміном «забезпечення» також використовують слово «збереження» [4]. Ця остання категорія етимологічно традиційно тлумачиться через дієслово «зберігати», не порушувати чого-небудь, залишати в силі, у дії [2, с. 740]. Отже, стосовно таємниці досудового слідства її збереження означає непорушення, а точніше, нерозголошення.

Одночасне застосування термінів «забезпечення» та «збереження» щодо проблематики слідчої таємниці необхідно визнати тавтологічним, оскільки останній поглинається першим як більш широким і таким, що містить у собі як організаційний, так і діяльнісний аспекти.

Поряд із цим уважаємо за необхідне повністю погодитися з позицією В.Г. Лісогора, який уперше в дисертаційному дослідженні розкрив структуру криміналістичного забезпечення таємниці досудового слідства шляхом виокремлення таких комплексних взаємопов'язаних заходів: по-перше, організаційного характеру; по-друге, технічного (запобігання, виявлення та припинення витоку інформації технічними каналами); по-третє, тактичні прийоми й методи збереження слідчої таємниці під час проведення слідчих дій. Учений під криміналістичним забезпеченням таємниці досудового слідства запропонував розуміти сукупність належних організаційних заходів, технічних засобів, тактичних прийомів і методів, необхідних для запобігання її розголошенню, виявлення та припинення її розголошення [4, с. 109].

Питань організації розслідування в різний час торкалися багато вчених, зокрема Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, А.В. Дулов, В.Е. Коновалова, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепитько та ін. У їхніх роботах досліджувана категорія розглядалася як система, що складається з різних рівнів організації діяльності з розкриття, розслідування злочинів і запобігання злочинам, система (комплекс) певних заходів, спрямованих на досягнення конкретної мети [5, с. 136–137]; як вагомий фактор, умова, що забезпечує результативність розкриття злочинів [6, с. 148]. При цьому тактичний сенс організації полягає в тому, щоб обрати найоптимальніші її форми, які забезпечуватимуть швидкість та ефективність вирішення завдань із розслідування злочинів [7, с. 21].

Метою статті є обґрунтування створення слідчо-оперативних груп і їх належної структурної побудови як найбільш дієвого заходу забезпечення слідчої таємниці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цікавим є передусім діяльнісний аспект у контексті організаційних заходів забезпечення слідчої таємниці. Цей підхід у вирішенні проблем слідчої таємниці найбільш рельєфно запропонований у класич-

ному визначенні, відповідно до якого під організацією розуміють процес або сукупність дій, що ведуть до утворення та вдосконалення взаємозв'язків між частинами цілого [8, с. 945].

До таких елементів організації збереження (чи, як обґрунтовувалося, забезпечення) слідчої таємниці вчені відносили такі заходи: 1) організаційно-правові; 2) методичні; 3) технічні; 4) тактичні; 5) належний рівень організації збереження таємниці досудового слідства в процесі спілкування слідчого з особами, які залучаються до процесу розслідування (свідки, потерпілі, підозрювані, обвинувачені, захисники, експерти та ін.); громадськістю; представниками засобів масової інформації; колегами (у процесі розслідування, у побуті тощо). Крім того, окремо наголошувалося на важливості системи заходів, спрямованих на забезпечення належного рівня організації: а) праці слідчих щодо збереження таємниці; б) діяльності керівників слідчих підрозділів із питань дотримання вимог нерозголошення таємниці досудового слідства; в) збереження таємниці при роботі з матеріалами кримінальної справи; г) збереження таємниці досудового слідства при проведенні нарад [4, с. 111].

Необхідно детальніше зосередитися на організаційно-правових і методичних аспектах слідчої таємниці, тобто на організаційних заходах її забезпечення.

Останніми роками здійснено достатньо досліджень, присвячених проблемам взаємодії та координації, як у криміналістиці, так і теоріях ОРД та управління [9; 10]. Однак загалом ця проблема вимагає подальшого теоретичного розроблення, оскільки практика взаємодії під час розслідування кримінальних правопорушень вимагає постійного вдосконалення.

У спеціальній літературі під взаємодією при розслідуванні злочинів розуміють засновану на законах і підзаконних нормативно-правових актах, узгоджену щодо мети, часу й місця спільну діяльність усіх органів і службових осіб у процесі викриття, розслідування злочинів і запобігання злочинам, котра здійснюється завдяки найбільш раціональному поєднанню методів і засобів, притаманних кожному із цих суб'єктів взаємодії. До принципів останньої, зокрема, відносять дотримання загальних засад кримінального провадження та забезпечення нерозголошення даних досудового розслідування [11, с. 82; 12].

Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України в трьох різних статтях передбачає можливість групової організації розслідування злочинів. Зокрема, в ч. 2 ст. 38 зазначено, що досудове розслідування здійснюють слідчі органу досудового розслідування одноосібно або слідчою групою. Так само й ч. 1 ст. 37 закріплює законоположення, відповідно до якого в разі необхідності керівник органу прокуратури може визначити групу прокурорів, які здійснюватимуть повноваження прокурорів у конкретному кримінальному провадженні, а також старшого прокурора такої групи, який керуватиме діями інших прокурорів. Стаття 571 «Створення і діяльність спільних слідчих груп» передбачає таку процедуру для проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, учинених на території декількох держав [13; 10].

Підзаконними нормативними актами, зокрема Інструкцією з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні [12] (далі – Інструкція з організації взаємодії), передбачено таку форму взаємодії як створення слідчо-оперативної групи (далі – СОГ). Так, положеннями розділу 4 зазначе-

ної Інструкції визначено, що СОГ утворюються для всебічного, повного й неупередженого досудового розслідування в складних і великих за обсягом кримінальних провадженнях, а також щодо тяжких та особливо тяжких злочинів, учинених в умовах неочевидності, кримінальних правопорушень, які набули суспільного резонансу або вчинені на території декількох адміністративно-територіальних одиниць України. До складу СОГ можуть залучатися працівники структурних підрозділів апарату центрального органу управління поліцією, територіальних органів поліції, у тому числі міжрегіональних територіальних органів поліції, їх територіальних (відокремлених) підрозділів. Керівником СОГ є слідчий, визначений керівником органу досудового розслідування для проведення досудового розслідування кримінального правопорушення.

Хоча принцип забезпечення нерозголошення даних досудового розслідування прямо передбачений п. п. 5 п. 3 розділу 1 аналізованої Інструкції, на жаль, у цьому документі не надано жодної рекомендації щодо практичної реалізації цієї загальної засади.

Водночас учені неодноразово пропонували конкретні моделі внутрішньої побудови СОГ, які б максимально ускладнювали можливість витоку даних, що становлять слідчу таємницю: А.Ф. Оперчук радив керівникам включати до складу СОГ лише перевірених працівників [14, с. 84]; В.І. Батіщев таємницю слідства й оперативно-розшукової діяльності характеризував як комплекс різнобічної та спільної роботи й правил поведінки членів СОГ, спрямованих на чітке виконання дій з установлення, фіксації, оцінювання й використання процесуальної та непроцесуальної інформації тільки членами групи й доведення її до певного, суворо обмеженого кола посадових осіб правоохоронних органів [15, с. 171]; В.І. Гузь наголошував на ефективності методу роздроблення інформації на окремі елементи, коли повною інформацією володіє суворо окреслене коло осіб [16, с. 144–145].

У цьому зв'язку необхідно повністю погодитися з точкою зору О.О. Подобного, який зазначив, що якісна робота СОГ досягається за умов використання принципів наукової організації праці та шляхом влаштування в її структурі підгруп із відповідним розподілом обов'язків. Виходячи з необхідності суворого дотримання принципів конспіративності, недопущення витоку інформації, важливим аспектом організації роботи групи є поділ її членів на три рівні поінформованості про обставини розслідуваного злочину та конкретні заходи розслідування (рівні доступу до інформації). Ці рівні доступу створюються також для подолання розвідувальної діяльності як засобу протидії досудовому розслідуванню, що здійснюється злочинцями [10].

Ураховуючи рекомендації, висловлені в спеціальній літературі, та думки фахівців-практиків, як **висновки** можна запропонувати доповнити положення Інструкції з організації взаємодії [12] такою моделлю структурної побудови СОГ.

Найвищим рівнем доступу до інформації повинні володіти особи, залучені до роботи *штабу СОГ*: слідчий, у якого знаходиться кримінальне провадження; керівник оперативного крила групи (як правило, на рівні керівника чи заступника керівника відповідного оперативного підрозділу); найбільш досвідчені працівники оперативних підрозділів. Ці працівники є фахівцями-аналітиками, становлять аналітичну підгрупу штабу та мають найбільший ступінь доступу до слідчої таєм-

ниці. Можливим є залучення до роботи в штабі посадових осіб від старшого оперуповноваженого в особливо важливих справах до начальників відділень, відділів оперативних підрозділів, уповноважених на безпосереднє проведення НСРД, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування. Відповідно до вимог ч. 1 ст. 37 КПК України, до штабу входить прокурор – процесуальний керівник, що визначається керівником відповідного органу прокуратури, або група прокурорів зі старшим прокурором такої групи. Небажано перевищувати загальну кількість осіб, задіяних у роботі штабу, у 6–7 працівників, але все ж таки в кожному випадку склад штабу визначається її керівником, виходячи з конкретних обставин кримінального провадження, ступеня його складності й кількості епізодів, що розслідуються.

Підгрупа з відпрацювання окремих висунутих версій, до складу якої входять слідчі та працівники оперативних підрозділів. Керівник СОГ дозує інформацію, що надається працівникам, задіяним у роботі цієї підгрупи, у межах, необхідних для якісного виконання конкретних завдань, що передбачені планом роботи. Загальний склад групи, як правило, не повинен перевищувати 10 осіб.

Найменшим ступенем доступу до слідчої таємниці в складі СОГ повинні володіти особи, які залучаються до роботи як *придані сили*: експерти, спеціалісти, працівники спецпідрозділів швидкого реагування тощо. Указані працівники безпосередньо беруть участь у проведенні за розробленими планами тактичних операцій, надають допомогу в окремих слідчих (розшукових) діях, здійснюють фізичну охорону учасників кримінального судочинства та діють на основі інформації, що надається їм керівництвом СОГ під час ретельного інструктажу.

Література:

1. Теория организации : учебник / Д.В. Олянич и др. Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. 408 с.: ил.
2. Сліпущко О.М., Яременко В.В. Новий тлумачний словник української мови. Київ : Аконті, 2008. 926 с.
3. Бахін В.П., Садченко О.О., Кузьмичов В.С. Потреби слідчої практики : навчальний посібник. Київ : УАВС, 1993. 56 с.
4. Лісогор В.Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 215 с.
5. Криминалистика : учебник для вузов / под ред. заслуженного деятеля науки Российской Федерации, проф. Р.С. Белкина ; Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская. Москва : НОРМА (Издательская группа НОРМА – ИНФРА М), 2005. 992 с.
6. Аленин Ю.П. Выявление и расследование очагов преступлений: теория и практика : монография. Одесса : Юридический институт ОГУ, 1996. 267 с.
7. Коновалова В.Е., Шепитько В.Ю. Криминалистическая тактика: теории и тенденции : учебное пособие. Харьков : Гриф, 1997. 256 с.
8. Советский энциклопедический словарь. Москва : Сов. энциклопедия, 1980. 1600 с.
9. Волобуев А.Ф. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами при розслідуванні економічних злочинів. *Форум права*. 2006. № 1. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2006-1/06vafrez.pdf> (дата звернення: 20.06.2020).
10. Подобний О.О. Груповий метод організації розслідування за новим кримінальним процесуальним законодавством. *Організаційно-правові засади боротьби з правопорушеннями на транспорті* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 14 грудня 2012 р.). Одеса : ОДУВС, 2012. С. 203–205.
11. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 20 : Криміналістика, судова експертиза, юридична психо-

- логія / редкол. В.Ю. Шепітько (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 952 с.
12. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Наказ МВС України від 07.07.2017 № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення: 20.06.2020).
 13. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 за станом на 16.11.2017 № 2213-VIII / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.06.2020).
 14. Оперчук А.Ф. Організація взаємодії слідчих і органів дізнання при розкритті та розслідуванні найбільш тяжких злочинів. *Матеріали навчально-методичного семінару прокурорів-криміналістів, начальників слідчих відділів з питань роботи щодо розкриття та розслідування найбільш тяжких злочинів проти особи в сфері економіки* (Київ, 27–28.11.1997) / ГПУ, ГСУ. Київ, 1998. С. 83–87.
 15. Батищев В.И. Взаимодействие следователя с органом дознания при расследовании групповых преступлений против личности. *Юридические записки*. Воронеж, 1999. Вып. 10. С. 160–172.
 16. Гузь В.І. Організація та тактика діяльності підрозділів внутрішньої безпеки по протидії розвідницьким заходам злочинних формувань. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених* : збірник наук. праць. Харків, 1997. Вип. 3 і 4. С. 144–148.

Podobnyi O., Pasechnyk M. Organizational measures to ensure investigative secrecy related to the creation of investigative and operational groups

Summary. The article is devoted to the substantiation of the creation of investigative and operational groups and their proper structural construction as the most effective measure to ensure investigative secrecy.

The paper analyzes the main scientific approaches to the definition of the term “organization”.

It is emphasized that the main tool for studying organizations within the theory of organization is the theory of systems, because the features and properties of any organization and any system are essentially identical.

Scientific approaches to understanding the concept of investigative support are analyzed. It is substantiated that such provision consists in a system of measures aimed at meeting the needs of investigative practice, creating appropriate conditions for its implementation in order to improve and enhance the effectiveness of this activity in solving the problems of criminal justice.

It is stated that the provisions of the current regulatory framework do not meet modern requirements for the organization of work and structural construction of investigative and operational groups.

Based on the study, it is proposed to supplement the instructions on the organization of interaction of pre-trial investigation bodies with other bodies and units of the National Police of Ukraine in crime prevention provisions that would provide for the establishment of three levels of awareness access to information). These levels of access are also created to overcome intelligence activities as a means of countering pre-trial investigations by criminals.

A modern model of organizing the work of the investigative task force, aimed at ensuring investigative secrecy by dividing the members of the group into three levels of access to information: 1) the headquarters of the investigative task force (investigator in which the criminal proceedings are; prosecutor-procedural manager; head of the operational wing of the group; analysts who make up the analytical subgroup of the staff); 2) a subgroup for testing the advanced versions, which includes investigators and employees of operational units; 3) given forces with the least degree of access.

Key words: organization of pre-trial investigation, forensic support of the investigation, investigative task force, investigative secrecy.